

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2007-06-03

UDK 811.163.6'282'366.2(497.4 Kobarid)

SKLANJATEV IN NAGLAS SAMOSTALNIKOV A-JEVSKE SKLANJATVE V GOVORU VASI JEVŠČEK PRI LIVKU NADIŠKEGA NAREČJA SLOVENŠČINE

Matej ŠEKLI

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiko, SI-1000 Ljubljana, A škerčeva 2
e-mail: matej.sekli@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V članku sta obravnavana sklanjatev in naglas samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku (občina Kobarid, Slovenija) nadiškega narečja slovenščine, in sicer tako s sinhronega kot z diahronega gledišča. Opisnojezikoslovni vidik podaja nabor končnic in njihovo razvrstitev na osnovo ter naglasne tipe in njihove naglasne vzorce. Zgodovinskojezikoslovni pogled določa izvor posameznih končnic in naglasnih tipov ter opisani oblikovno-naglasni sestav postavlja v širši slovenski in slovanski kontekst.¹

Ključne besede: zgodovinsko jezikoslovje, narečjeslovje, (obliko)naglasoslovje, a-jevska sklanjatev, slovenski jezik, nadiško narečje, Jevšček pri Livku

DECLINAZIONE E ACCENTAZIONE DEI TEMI IN-A NELLA PARLATA DI IEUSCIC PRESSO LUICO DEL DIALETTO SLOVENO DEL NATISONE

SINTESI

Nell'articolo vengono trattati la declinazione e l'accentazione dei temi in -a nella parlata di leuscic presso Luico (Comune di Caporetto, Slovenia) del dialetto sloveno del Natisone, sia dal punto di vista sincronico che diacronico. L'aspetto linguistico descrittivo riporta l'inventario delle desinenze e la loro distribuzione nonché le classi accentuali e i loro paradigmi. La prospettiva storico-linguistica determina l'origine delle singole desinenze e classi accentuali e inoltre colloca il sistema morfologico-accentuale descritto nel contesto dello sloveno e delle altre lingue slave.

Parole chiave: linguistica storica, dialettologia, (morfo)accentologia, declinazione dei temi in -a, lingua slovena, dialetto del Natisone, leuscic presso Luico

¹ Povzetek pričujočega članka je bil v zborniku povzetkov Mednarodnega znanstvenega sestanka Slovenski dialekti v stiku 2 (Koper, 6.–8. maja 2005) objavljen z naslovom Oblikoslovne in naglasne značilnosti samostalnikov a-jevske sklanjatve v livškem govoru nadiškega narečja (Šekli, 2005).

UVOD

V pričujočem članku sta obravnavana sklanjatev in naglas samostalnikov a-jevske sklanjatve v govoru vasi Jevšček pri Livku (občina Kobarid, Slovenija) nadiškega narečja slovenščine,² in sicer tako s sinhronega kot z diahronega gledišča. Opisnojezikoslovni vidik prinaša strukturalni opis oblikovno-naglasnega sestava, to je nabor njegovih prvin in njihovo razvrstitev ter vlogo in medsebojno razmerje v sestavi, v konkretnem primeru nabor končnic in njihovo razvrstitev na osnovo ter naglasne tipe in njihove naglasne vzorce. Zgodovinsko-jezikoslovni pogled posamezni prvini opisanega sestava, v konkretnem primeru posameznim končnicam in naglasnim tipom, določa njeno izhodiščno splošnoslovensko in praslovansko izhodišče, pri čemer je praslovansko izhodišče določeno na osnovi spoznanj (zgodovinsko)primerjalnega jezikoslovja slovanskih jezikov, izhodiščno splošnoslovensko izhodišče pa izpeljano iz slednjega ob upoštevanju dejanskega stanja v slovanskih krajevnih govorih. Tak zgodovinskojezikoslovni komentar k opisnojezikovnemu delu razprave omogoča, da obravnavane prvine jezikovnega sestava opisanega govora postanejo genetskojezikoslovno primerljive s prvimi drugih jezikovnih sestavov v okviru slovenščine in drugih slovanskih jezikov.

Izhodiščni splošnoslovenski nabor končnic samostalnikov a-jevske sklanjatve z izjemo oblik daj./mest. ed. in im./tož. dv., v katerih je ohranjeno razlikovanje med praslovansko trdo in mehko sklanjatvijo, predstavlja končnice praslovanske mehke a-jevske sklanjatve (Rammovš, 1952, 56–61; Logar, 1969).

*-a	*-ę	*-i/*-ě	*-o	*-i/*-ě	*-o
*-ę	*-ø	*-am	*-ę	*-ax	*-ami
-i/-ě	*-u ³	*-ama			

Izhodiščni splošnoslovenski naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve⁴ so določeni na osnovi naglasa sklonskih oblik im. in tož. ed.:⁵

1. nepremični naglas:

1.1 na akutirani osnovi: a) na kratkem akutiranem samoglasniku osnove (v večini oblik): tip *žàba *žàbø; b) na dolgem akutiranem samoglasniku osnove (v vseh oblikah): tip *gòšča *gòščø, or. ed. *gòščø;

1.2 na cirkumfektirani osnovi (na dolgem cirkumfektiranem samoglasniku osnove): tip *sēnca *sēncø;

1.3 na akutirano-cirkumfektirani osnovi: ne obstaja;

2. premični naglas: ne obstaja;

3. končniški naglas: tip *ženà *ženø;

4. mešani naglas: tip *rēka *rēkø, or. ed. *rēkø, tip *gorà *gorø (*na gòrø), tip *glàya *glàyø (*na glàyø), tip *sirotà *sirotø (*za sîrotø), tip *planína *planîno (*na plânino).⁶ V preglednici so prikazani izhodiščni splošnoslovenski naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovi praslovanski viri.

	issln.	psl.
1.1	*žàba *žàbø	*žàba *žàbø (a)
	*kòža *kòžø	*kòža *kòžø (a')
	*lāgoda *lāgodø	*āgoda *āgodø (A)
	*žàbica *žàbicø, *lāzina *lāzinø	*žàbica *žàbicø (A), *lāzina *lāzinø (A)
	*žènba *žènbø	*žènba *žènbø < *ženbba *ženbbø (D)
	*ženica *ženicø, *nožica *nožicø	*žen'ica *žen'icø (F ₁), *nož'ica *nož'icø (F ₂)
	*golòba *golòbø	*golòba *golòbø (E)
	*gòšča *gòščø, or. ed. *gòščø	*gòšča *gòščø (a')
	*xránba *xránbø	*xránbba *xránbbø < *xranbba *xranbbø (D)
	*ostrína *ostrínø	*ostrina *ostrinø (G)
1.2	*sēnca *sēncø	*sēnca *sēncø (A)
	*slātina *slātínø	*sòltina *sòltinø (A)
	*besēda	*besedā (a'')
	*nalōga	*nalōgā (a'')
	*dobraŭa	*dobraŭā (F)
	*dobrōta	*dobrōtā (E)
3	*ženà *ženø	*ženà *ženø (b)
	*māglà *māglø	*māglà *māglø (b)
	*urycà *urycø	*urycà *urycø (B)
4	*rēka *rēkø, or. ed. *rēkø	*rēkà *rēkø (b)
	*gorà *gorø (*na gòrø)	*gorà *gòrø (c)
	*stazà *stazø (*na stázø)	*stbžà *stbžø (c)
	*oŭcà *oŭcø (*za oŭcø)	*oŭcà *oŭcø (C)
	*glàya *glàyø (*na glàyø)	*golŭyà *gòlŭyø (c)
	*sirotà *sirotø (*za sîrotø)	*sirotà *sîrotø (C)
	*planína *planîno (*na plânino)	*polnina *pòlnino (C)

2 Informator na terenu je bil Leopod Šekli (roj. 1939). Za nepogrešljivo pomoč se mu najlepše zahvaljujem.

3 Prvotno obliko rod. dv. npr. potrjujejo oblike rod. mn. samostalnikov z mešanim naglasnim tipom v rezijanskem krajevnem govoru vasi Solbica, v katerem je bila pri odrazih samostalnikov psl. naglasnega tipa c posplošena končnica rod. dv.: rezijansko (Solbica) no'ŭ, o'ŭ, ro'ky (Steenwijk 1999, 170, 172) < psl. *nogŭ, *gorŭ, *roktŭ.

4 Izhodiščni splošnoslovenski naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovi naglasni vzorci so rekonstruirani na osnovi rekonstrukcije praslovanskih (oblikotvornih in besedotvornih) naglasnih tipov samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovih naglasnih vzorcev v Stang, 1957, 56–68 in Дыбо 2000, 130–133, 201–205. Praslovanski zgledi so dopolnjeni po Bezlaj, 1995, 2005; Snoj, 2003.

5 Za natančnejšo določitev je včasih pomemben tudi naglas or. ed. (*gòšča *gòščø, or. ed. *gòščø ~ *rēka *rēkø, or. ed. *rēkø) ali rod. mn. (*gorà *gorø, rod. mn. *gòr ~ *oŭcà *oŭcø rod. mn. *oŭcø).

6 Tonemski naglas (nepoknjiženega) narečnega gradiva iz posameznih krajevnih govorov je označen v skladu z v slovenskem narečjeslovju uveljavljeno novo (slovensko) nacionalno fonetično transkripcijo (prim. Kenda-Jež v Logar, 1996, VIII–XV). Tonemski naglas ostalih idiomov je označen z v slovanskem (zgodovinsko)primerjalnem naglasoslovju ustaljenimi naglasnimi znamenji.

SKLANJATEV

Nabor končnic

-a	-e	-ø/-i	-o	-ø/-i	-o
-e	-ø/-i	-an	-e	-ax	-mi/-i/-am

Končnice so nenaglašene ali naglašene, naglašene končnice so kratke ali dolge.

a) Nenaglašene končnice:

-a	-e	-ø/-i	-o	-ø/-i	-o
-e	-ø/-i	-an	-e	-ax	-mi/-i

b) Kratke naglašene končnice:

^ˈ a	^ˈ e	^ˈ i	^ˈ o	^ˈ i	-
^ˈ e	-	^ˈ an	^ˈ e	^ˈ ax	-

c) Dolge naglašene končnice:

-	-	-	-ò:	-	-ó:
-è:	-í:	-	-è:	-	-à:m/-mí:

Razvrstitev končnic na osnovo je sinhrono gledano delno odvisna od naglasnega tipa samostalnika in njegovega predkončniškega soglasniškega okolja. Pri samostalnikih z nepremičnim naglasom na osnovi se pojavljajo samo nenaglašene končnice (ed. -a, -e, -ø/-i, -o, -ø/-i, -o; mn. -e, -ø/-i, -an, -e, -ax, -mi/-i), pri samostalnikih s končniškim naglasom večinoma (kratke in/ali dolge) naglašene končnice (ed. ^ˈa, ^ˈe, ^ˈø/-i, ^ˈo/-ò:, ^ˈø/-i, -ó:; mn. ^ˈe/-è:, ^ˈi/-ø, ^ˈan, ^ˈe/-è:, ^ˈax, ^ˈà:m/-mí:), pri samostalnikih z mešanim naglasom nenaglašene in (dolge) naglašene končnice (ed. -a, -e, -ø, -ò:, -ø, -ó:; mn. -è:, -ø/-í:, -an, -è:, -ax, -mi). Dvojinske končnice izrazno niso ohranjene, namesto njih se uporabljajo množinske končnice.⁷ Končnici -ø in -i/-i v daj. in mest. ed. sta dopolnjujoče razvrščeni glede na pojavljanje izglasnega soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik v osnovi, in sicer se končnica -ø pojavlja ob njegovi odsotnosti (*xí:š, xrù:šk, 'žen, 'kop, 'ylá:f*), končnica -i/-i pa ob njegovi prisotnosti (*ká:ntli, čerì:esñi,*

sest'ri, med'li). Ob izpadu izglasnega -i bi namreč nastal soglasniški sklop, v katerega bi se vrnil neobstojni samoglasnik, ki pa v nadiškem narečju ni pogost. Samostalniki s končniškim naglasom in z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik imajo po naliki na oblike samostalnikov s končniškim naglasom in z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik tipa *sest'ri, med'li* poleg oblik tipa *'žen, 'kop* tudi dvojnične oblike tipa *že'ni, ko'pi*. Podobna dopolnjujoča razvrstitev velja za kočnici -ø in -i v rod. mn. ter za kočnici -mi in -i v or. mn. pri samostalnikih s stalnim naglasom na osnovi (*xì:š, xrù:šk ~ kà:ntli, čerì:esñi - xí:šmi, xrù:škmi ~ ká:ntli, čerì:esñi*). Samostalniki s končniškim naglasom v rod. mn. večinoma poznajo končnico -í: (*žení:, kopí:, sestrí:, medlí:*), tisti z izglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik vedno, tistim brez njega pa ni neznana sicer redko se pojavljajoča končnica -ø (*žé:n*). Samostalniki z mešanim naglasom imajo v rod. mn. večinoma končnico -ø (*ylá:u*), čeprav jim končnica -í: ni neznana (*zvezdí:*). Samostalniki s končniškim in mešanim naglasom imajo v or. mn. praviloma končnico -à:m (*sestrà:m, ženà:m, medlà:m, kopà:m, 'ylavà:m*), tisti z izglasnim soglasniškim sklopom (ne)zvočnik + zvočnik vedno, tistim brez njega pa ni neznana sicer redko se pojavljajoča končnica -mí:/-mi (*kopmí:, 'ylá:vmi*).

V im. in tož. mn. se pri samostalnikih s stalnim naglasom na osnovi poleg končnice -e pojavlja tudi končnica -a, ki izraža skupni pomen, več predmetov iste vrste poimenuje namreč kot celoto (*cí:este ~ je sní:eh an lè:t, so slá:be cí:esta* 'vse ceste skupaj' - *ní:ve ~ se j špá:ralo ní:va* 'vse njive skupaj' - *so nam dà:l já:pke ~ ørdé:če já:pka, lú:pen já:pka, mé:fen já:pka, tá:la já:pka je še mlá:da, bo trí:eba še počá:kat, p'rej ku bo mí:ela já:pka* 'vsa jabolka skupaj').⁸ Na to, da npr. pri množinski obliki *já:pka* ne gre za ohranjeno množinsko obliko srednjega spola, bi kazal akutski tonem (ed. *já:pka* = mn. *já:pka* in ne **jà:pka* kot npr. ed. *lí:eto ~ mn. lí:eta*). Poleg tega tovrstno množino poznajo tudi samostalniki, ki so izvorno ženskega spola (*cí:esta, ní:va*), pojavlja pa se sicer redkeje tudi pri samostalnikih moške o-jevske sklanjatve (*kor'ci* 'strešniki' ~ *søn 'šu 'yo na kó:rca*) 'na strešnike kot celoto, na streho' in i-jevske sklanjatve (*tlè: so trì: kakù:oš ~ tlè: so ná:še kakù:oša*, toda samo *snožé:ta*).

7 Na to, da je do izgube posebnih oblik za im./tož. dv. prišlo relativno pozno, bi kazala "okamenela" dvojinska oblika v rimani otroški pesmici: *Ti poví:em no prá:fo: / Tò:fel ma no bí:elo krá:fo: / 'yu Polí:c ma dví:e kopí:c, / kar tí:ste sní:e, ní:ema 'vič*. V obliki nad. (*dví:e*) *kopí:c* < psl. **(džyě) kopl'ci* se namreč ohranja psl. končnica im./tož. dv. **-i* samostalnikov a-jevske sklanjatve.

8 Pomensko razločevanje med skupnim in neskupnim pri istem samostalniku s pomočjo različnih končnic je bilo doslej dokumentirano v rezijskem narečju: rezijsko (Solbica) *k'jučavø* 'ključiči' ~ *k'juče* 'šop ključev', s skupnim pomenom prim. še npr. 'čēšplīne 'slīve', 'ōblake 'oblaki' (Steenwijk, 1999, 43).

Izvor končnic

nad.	issln.	psl.
-a, 'a	*-a, *-à	*-a, *-
-e, 'e	*-e, *-è	*-e, *-ĕ
-ø/-i, -ø/'-i	*-i, *-î	*-i, *-î
-o, 'o, -ò:	*-o, *-ò, *-ô	*-o, *-ô, *-y^o
-ø/-i, -ø/'-i	*-i, *-î	*-i, *-î
-o, -ó:	*-o, *-ó	*-oiŋ/*-eiŋ, *-oiŋ/*-eiŋ
-e, 'e, -è:	*-e, *-è, *-ê	*-e, *-ĕ, *-y^e
-ø, -i, -í:	*-ø, *-i, *-í	*-b/*-b, *-bĭb, *-bb
-an, 'an	*-am, *-àm	*-amɔ, *-ámɔ
-e, 'e, -è:	*-e, *-è, *-ê	*-e, *-ĕ, *-y^e
-ax, 'ax	*-ax, *-àx	*-axɔ, *-áxɔ
-mi, -mí:, -à:m	*-mi, *-mí, *-âmi	*-bmi, *-bmí, *-âmi

Problem predstavlja končnica rod. ed. V osrednjih slovenskih narečjih se v tej skloni obliki pod naglasom navadno pojavlja akutirana dolžina, izven naglasa pa odsotnost cirkumfleksa na osnovi, npr. gorenjsko (Kropa) *ženĕ:, uodĕ:, glavĕ: ~ žlí:ce* (Škofic, 1996, 152, 148). Dolga akutirana končnica ima vzporednico v posavskem štok. *vodĕ*, čak. *vodĕ*, štštok. *vodĕ*, *dušĕ*, nštok. *vodĕ*, *dúšĕ*, kar naj bi kazalo na izhodiščno popsl. *-ĕ v sln. in hr./sr. Njen nastanek je bil razlagan vsaj na dva načina. Po starejši razlagi je popsl. končnica *-ĕ posplošena iz psl. zaimenske sklanjatve (Valjavec, 1897, 209; Ivšič, 1911, 197; Ramovš 1952, 56).⁹ Dolžina je torej podobno kot v obliki or. ed. posledica skrčitve, akutski tonem pa posledica naglasa na drugem zlogu dvozložnega glasovnega zaporedja: popsl. *-ĕ < psl. *-oiĕ/*-eiĕ (popsl. *tĕ, *nĕ < psl. *toiĕ, *ni iĕĕ), popsl. *-ô < psl. *-oiĕ/*-eiĕ (popsl. *glauŋ, *dušŋ < psl. *golŋoiĕ, *dušeiĕ). Za razliko od oblike or. ed. v rod. ed. samostalnikov z nepremičnim naglasom na akutirani osnovi ne prihaja do metatonije, tj. do nastanka popsl. novega cirkumfleksa zaradi skrajšave ponaglasne dolžine, npr. gorenjsko (Kropa) *žlí:ce ~ žli:co*. Iz tega je mogoče sklepati, da se zaimenska končnica pojavlja samo pod naglasom, v nenaglasnem položaju pa se ohranja imenska končnica (Ivšič, 1911, 197), tj. issln. *žlicĕ < psl. *lžĭcĕ ~ issln. *glauĕ < popsl. *glauoiĕ. Po novejši razlagi pa je popsl. končnica *-ĕ odraz popsl. nekrajšajoče se v psl. naglasnem tipu c naglašene izglasne dolžine kot odraza pbsl. (ali celo že pie.) cirkumfektirane (nad)dolžine kontrakcijskega nastanka ob izpadu pie. laringala v položaju med samoglasnikoma (psl. *-y/*-e, lit. -os/-ōs < pie. *-ās < *-eh₂-es) (Дыбо, 2000, 38).

Za razliko od osrednjih narečij pa se v nekaterih obrobni slovenskih narečjih pojavlja tudi prvotno kratka naglašena končnica rod. ed., npr. nad. (Jevšček) *že'ne, ŋo're, ŋlá:ve*, rez. (Solbica) *ža'ne, o're, 'lave* (Steenwijk, 1999, 168, 170). Kratka naglašena končnica ima naglasno vzporednico v čak. -ì (*vod'ì*), ki se razlaga kot odraz popsl. kratko naglašega *-y (Ivšič, 1911, 197). Zastavlja se vprašanje, ali se v slovenščini v rod. ed. a-jevske sklanjatve v naglasnem položaju poleg skrčene zaimenske končnice issln. *-ĕ < psl. *-oiĕ/*-eiĕ pojavlja tudi imenska končnica issln. *-e < psl. *-e, ki je podobno kot končnica -ì v čakavščini kratko naglašena. Sklonska oblika rod. ed. je bila v psl. naglašena pri samostalnikih psl. naglasnega tipa b in c, kar z naglasnim mestom izkazujejo vzhodnoslovanski jeziki (rus. *женѣ, водѣ, головѣ*). Kračino naglašene samoglasnika v oblikah tipa *maglĕ, tamĕ* se navadno razlaga s posplošitvijo naglasa po im. ed. (Ramovš, 1952, 56). Navedeni sln. končniško naglašeni obliki sta za določanje prvotnega naglasa manj relevantni, saj sta samostalnika odražata psl. naglasni tip b, za odraze katerega je v slovenščini značilna kračina enozložnih naglašanih končnic (sln. *maglĕ maglĕ* < psl. *maglĕ *maglĕ), za razliko od odrazov psl. naglasnega tipa c, ki v enozložnih naglašanih končnicah poznajo tako kračino kot dolžino (sln. *stazĕ stazĕ* < psl. *stĕzĕ *stĕzĕ),¹⁰ pri čemer kračina pri enozložnih končnicah izpodriva dolžino, npr. v or. ed. (sln. *maglĕ* poleg *maglĕ* < issln. *maglĕ).

Upoštevanja vredno se zdi dejstvo, da se npr. v nadiškem narečju kračina v rod. ed. pojavlja ne samo pri odrazih samostalnikov psl. naglasnega tipa b, ki kračino izkazujejo tudi v tož. ed. in im./tož. mn., npr. nad. (Jevšček) *že'na že'ne* (*že'no, že'ne*) za psl. *ženĕ *ženŋ (*ženŋ, *ženŋ), ampak tudi pri odrazih samostalnikov psl. naglasnega tipa c, ki imajo v tož. ed. in im./tož. mn. dolžino, npr. nad. (Jevšček) *uo'da uo'de* (*uodò:, uodè:*) za psl. *uodĕ *uodŋ (*uodĕ, *uodŋ), nad. (Jevšček) *ŋlá:va ŋlá:ve* (*ŋlavò:, ŋlavè:*) za psl. *golŋĕ *golŋŋ (*golŋŋ, *golŋŋ). Kračina v rod. ed. *že'ne* ni povedna, saj bi lahko nastala tudi po naliki na kračino v oblikah tož. ed. *že'no* in im./tož. mn. *že'ne*. Zato pa se zdi povedna kračina v rod. ed. *uo'de*, ki je ne moremo razlagati z naliko po kračini v drugih sklonskih oblikah in najverjetneje odraža prvotno psl. naglašeno končnico, vzporedno tisti v vsl. j. in čak. Kratka oz. skrajšana naglašena končnica najverjetneje izvira iz psl. naglasnega tipa b in se je posplošila tudi v odrazih psl. naglasnega tipa c, popsl. se namreč krajšajo samo (izglasne) naglašene končnice psl. naglasnega tipa b,

9 Cirkumfleksni tonem v isti končnici (*vodĕ*), ki ga navaja že Valjavec, je najverjetneje posledica nalikovne izravnave po sklonskih oblikah z dolgo cirkumfektirano končnico (tož. ed. *vodĕ*, im./tož. mn. *vodĕ*). V sodobni knj. sln. imamo v tej obliki dvojnični naglas *vodĕ* (Toporišič, 2000, 293).

10 V slovenščini sta izhodiščno različna naglasna tipa sovpadla in sodobna knjižnojazykovna norma dopušča dvojnično naglaševanje ne glede na izvor samostalnika, npr. *stazĕ stazĕ/stazĕ stazĕ/stazĕ* (Toporišič, 2000, 293).

medtem ko se končnice psl. naglasnega tipa c popsl. ne krajšajo (Дыбо, 2000, 39).

Končnice samostalnikov a-jevske sklanjatve diahrono gledano v večini sklonskih oblik nadaljujejo končnice psl. mehke a-jevske sklanjatve. Ob tem se pojavljajo tri odstopanja. Končnica trde a-jevske sklanjatve v daj./mest. ed. *ě je bila v sklanjatvenem vzorcu sicer v celoti zamenjana s končnico -i. Na to, da je končnica *ě v narečju nekoč obstajala, bi kazala poprislovljena predložna besedna zveza v mest. ed. nad. *pozí:me* < issln. **po zimě* < psl. **po zimě*. Sem sodita še dvojnični končnici v rod. mn. -i in or. mn. -mi, ki sta prevzeti iz psl. i-jevske sklanjatve.

NAGLAS¹¹

Naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve so s sinhronega stališča določeni na osnovi naglasa im. ed. in tož. ed. ter so naslednji: 1. nepremični naglas na akutirani osnovi: tip *xí:ša* *xí:šo*, *ká:ntla* *ká:ntlo*; 2. nepremični naglas na cirkumflektirani osnovi: tip *xrù:ška* *xrù:ško*, *čeri:ėšna* *čeri:ėšno*; 3. končniški naglas z dvema tipoma, ki se med seboj razlikujeta v kolikosti končniškega samoglasnika v tož. ed. (in im./tož. mn.): a) tip s kračino v tož. ed. (in im./tož. mn.): tip *že'na* *že'no* (*že'ne*), *sest'ra* *sest'ro* (*sest're*); b) tip z dolžino v tož. ed. (in im./tož. mn.): tip *ko'pa* *kopò:* (*kopè:*), *med'la* *medlò:* (*medlè:*); 4. mešani naglas: tip *ɣlá:va* *ɣlavò:* (*ɣlavè:*). Govor ne pozna premičnega naglasa na osnovi.¹²

Tip *xí:ša* *xí:šo*, *ká:ntla* *ká:ntlo*

a) Samostalniki z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

<i>xí:ša</i>	<i>xí:še</i>	<i>xí:š</i>	<i>xí:šo</i>	<i>xí:š</i>	<i>xí:šo</i>
<i>xí:še</i>	<i>xí:š</i>	<i>xí:šan</i>	<i>xí:še</i>	<i>xí:šax</i>	<i>xí:šmi</i>

b) Samostalniki z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

<i>ká:ntla</i>	<i>ká:ntle</i>	<i>ká:ntli</i>	<i>ká:ntlo</i>	<i>ká:ntli</i>	<i>kà:ntlo</i>
<i>ká:ntle</i>	<i>kà:ntli</i>	<i>ká:ntlan</i>	<i>ká:ntle</i>	<i>ká:ntlax</i>	<i>ká:ntli</i>

Samostalniki naglasnega tipa *xí:ša* *xí:šo*, *ká:ntla* *ká:ntlo* imajo nepremični naglas na akutirani osnovi, in sicer na edinem (*xí:ša*), zadnjem (*lopá:ta*), nezadnjem (*já:ɣoda*) zlogu osnove. V večini sklonskih oblik pozna-jo akut na dolžini na osnovi (*xí:š-*), v or. ed. in rod. mn. cirkumfleks na dolžini na osnovi (*xí:š-*).¹³

Izvor:

← issln. **žaba* **žabō* – **žabō* (> nad. *žá:ba* *žá:bo* – *žà:bo*, knj. sln. *žába* *žábo* – *žábo*), pri čemer je podobno kot v ostalih zah. in juž. sln. narečjih prišlo do podaljšanja issln. kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjem besednem zlogu; zgledi: a) naglas na edinem zlogu osnove: *brí:eka*, *brí:eza*, *bú:la*, *cí:esta*, *ɣó:ba* 'goba'; čep pri steklenicah', *ɣrí:va*, *xí:ša*, *já:ma*, *já:pka*, *ká:ča* samo v frazemu *strupè:n ku ká:ča*, *ká:na*, *ká:ša*, *klú:ka*, *krá:va*, *lí:pa*, *lú:ža*, *má:ma*, *mí:era*, *mrí:eža*, *mú:xa*, *ní:va*, *nú:ta* 'čreda živine', *pí:ka*, *pí:pa*, *plí:eša*, *rí:epa*, *rí:ba*, *slá:ma*, *slí:va*, *smrí:eka*, *stí:exa*, *sré:ča*, *ší:ja*, *tú:ča* 'toča',¹⁴ *vé:ja*, *ú:ba* 'vrba', *ú:na* 'volna', *urá:na*, *žá:ba*, *žlí:ca* – *ɣrú:obla*, *kó:ša* 'koš', *kó:ža*, *stó:ɣa* – *té:pka*, *žé:mba*, *žé:nska* – po onemitvi samoglasnika v ponaglasnem zlogu *jú:žna*, *pri:eska* 'leseni plot'; *krá:fca*, *ló:nca*, *má:lanca* 'malina', *ní:fca*, *pá:lca*, *prá:fca* 'pravljica', *rú:sca* 'sorta jabolka', *srá:jca*, *tá:šca*, *žá:pca* – po onemitvi samoglasnika v prednaglasnem zlogu: *skí:era*, *žví:na* 'žival'; b) naglas na zadnjem zlogu osnove: *ɣaspodí:na*, *pokrí:va* 'kopriva' – *lesí:ca*, *lopá:ta*, *mexní:ca* 'mehka hruška', *polí:ca*, *prasí:ca* slabš. 'ženska, ki pogosto menja spolne partnerje', *sení:ca*, *svetní:ca*, *ušení:ca*, *uči:ca*, *sladkí:ca* 'vrsta jabolka', *suxí:ca* 'drobna suha veja', *tančí:ca* 'tanka plast zemlje', *vərčí:ca* 'vezalka', *žahní:ca*, *žení:ca* – *koraní:na*, *kərtí:na*, *stərmolí:na* ekspr. 'zelo strm svet', *ščeú:na*, *uradni:na* 'seno z gnojenelega travnika', *uročí:na* – *črepí:na* – *čemerí:ka*, *vení:ka* 'vinska trta' – *poá:na*, *smetá:na* – po onemitvi samoglasnika v ponaglasnem zlogu *debé:lca* 'debela plast zemlje', *pixá:lca* 'cev, skozi katero se piha v ogenj', *staklé:nca* 'steklenica'¹⁵ – *ɣaló:ba*, *pasté:la*; c) naglas na nezadnjem zlogu osnove: *bré:bərc*a 'veverica', *dé:tefa*, *já:ɣoda*, *má:čexa*, *ná:kuna* 'nakovalo', *sí:eratka* – *kú:kofca*, *kú:ščerca*, *ó:strofca* 'veja za sušenje sena';

← issln. **gōšca* **gōščō* – **gōščō* (≥ nad. *ɣó:ščca* *ɣó:ščco* – *ɣò:ščco*, knj. sln. *gōšca* *gōščo* – *gōščo*) s cirkumfleksom

11 Tonemski naglas samostalnikov a-jevske sklanjatve (v knjižni) slovenščini je bil natančneje obdelan v Valjavec, 1878a; Škrabec, 1895, [225–226, 228]; Rigler v SSKJ 1970, § 191, 205; Toporišč, 2000, 291–293 in SP 2001, § 901–913, 1188, 1192, 1197.

12 V slovenskem knjižnem jeziku je v okviru a-jevske sklanjatve tovrsten naglas značilen le za nekatera grška in latinska lastna imena, ki od roditelja dalje premenjujejo osnovo po vzoru izhodiščnih klasičnih jezikov (knj. sln. *Jūno Junōne* ← lat. *lūnō lūnōnis*), stílno nezaznamovane so oblike s premenjeno osnovo v vseh sklonih po vzoru stranskosklonskih oblik v klasičnih jezikih (*Junōna Junōne*).

13 Njihov naglasni vzorec je torej enak vzorcu v slovenskem knjižnem jeziku.

14 Samostalnik nad. *tú:ča* (pričakovano **tó:ča*) je ljudskoetimološko naslonjeno na glagol *tú:čt* *tú:češ* 'tolči' (Škorjanc 1976, 15).

15 V nad. *staklé:nca* 'steklenica' je posredno ohranjeno podedovano poimenovanje za 'steklo', ki je bilo nadomeščeno s poimenovanjem nad. *ɣlá:žnova*, tvorjenim iz prevzetega poimenovanja (nad. *staklé:nca* < psl. **staklĕnica* (a^{F1} = A) ← psl. **staklĕnъ* **staklĕna* **staklĕno* (a^b = F₁) ← psl. **staklō* (b) 'steklo'.

na dolžini v or. ed. in rod. mn. po naliki na issln. naglasni tip *žàba *žàbø po podaljšanju kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjem besednem zlogu v zahodnih in južnih slovenskih narečjih (issln. *žàba *žàbø > zah. in juž. sln. *žàba *žàbø – *žàbø ⇒ issln. *gòšča *gòščø – *gòščø ≥ zah. in juž. sln. *gòšča *gòščø – *gòščø); zgledi: γó:šča 'gosto rastje, usedlina na dnu soda', plá:na 'ravnina', sú:ša, tú:šča;

← issln. *rēka *rēkø, or. ed. *rēkø (issln. *møka *møkø – *møkø ≥ nad. mó:ka mó:ko – mò:ko, knj. sln. mōka mōko – mōko), in sicer le manjši del samostalnikov tega tipa s posplošitvijo naglasa na osnovi po naliki na oblike z naglasom na osnovi in s cirkumfleksom na dolžini v or. ed. in rod. mn. po naliki na issln. naglasni tip *žàba *žàbø po podaljšanju kratkih akutiranih samoglasnikov v nezadnjem besednem zlogu v zahodnih in južnih slovenskih narečjih; zgleda: lí:eska, mó:ka;

← prevzeto besedje; zgledi: bará:ba, bá:rka 'ladja', batú:da 'stepeno kisló mleko', baryé:ške mn. 'hlače', bré:ša 'stiskalnica za sadje', brová:da 'kisló repa', bú:n-da, burí:da 'veselica', čebú:la, čokolá:da, fá:brika 'tovarna', fé:ca 'kvas', fərké:ta 'sponka za lase', γará:ža, γrá:pa, γré:ba 'kepa, gruda', γú:ta 'iz vej narejeno zatočišče pred dežjem v senožeti', jó:pa, ká:mra 'soba, spalnica', kandré:ja 'stol z naslonjalom', ká:ntla 'vedro', ká:pa, ká:rta 'papir', kí:etna 'veriga', kó:rpa 'košara', kó:utra 'prešita odeja', lá:ta, má:ca 'večje kladivo', má:jca, mé:šta 'gosta hrana za prašiče', mihé:štra, mí:za, mú:la, mú:ša 'oslica', oblí:ka, padé:la 'kozica', pancé:ta, pí:na, planú:rja 'ravnina', 'plé:nta', precé:sja 'procesija', ré:yuma, rí:nka 'prstan', ərbí:da 'robida', ró:ja 'odtočni kanal', ró:ža, skú:ta, solá:ta, só:rta, srá:jca, škó:da, škó:upa 'butara slame', špí:ca, štrí:ja 'čarovnica', tá:sa 'kup nacepljenih drv', tárta, ú:ra, žá:ya;

← hibridne tvorbe; zgledi: ylá:žnova 'steklo', kme-tí:ja, kú:xna.

Tip xrù:ška xrù:ško, čeri:esna čeri:esno

a) Samostalniki z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

xrù:ška	xrù:ške	Xrù:šk	xrù:ško	xrù:šk	xrù:ško
xrù:ške	xrù:šk	Xrù:škan	xrù:ške	xrù:škax	xrù:škmi

b) Samostalniki z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

čeri:esna	čeri:esne	čeri:esni	čeri:esno	čeri:esni	čeri:esno
čeri:esne	čeri:esni	čeri:es- nan	čeri:esne	čeri:es- nax	čeri:esni

Samostalniki tipa xrù:ška xrù:ško, čeri:esna čeri:esno imajo v vseh sklonskih oblikah cirkumfleks na dolžini. Naglasno mesto je lahko na edinem (xrù:ška), zadnjem (besi:reda), nezadnjem (jà:zbana) zlogu osnove.

Izvor:

← issln. *sēna *sēncø (> nad. si:enca si:enco, knj. sln. sēna sēncø) s cirkumfleksom na dolžini v rod. mn. po naliki na ostale sklonске oblike s cirkumfleksom na dolžini; zgledi: a) naglas je na edinem zlogu osnove: xrù:ška, si:enca, pà:ccka, pjà:nka, si:yka 'krava sive barve'; b) naglas je na zadnjem zlogu osnove: besi:reda, melà:va 'žerjavica', motì:ka, obi:ela 'zaseka', oγrà:ja, opù:ora, otà:va, mn. otrò:be, težà:va, toplù:ota – po onemitvi samoglasnika v ponaglasnem zlogu xrù:škca, melà:fca 'majhna žerjavica'; c) naglas je na nezadnjem zlogu osnove: jà:zbana – po onemitvi samoglasnika v ponaglasnem zlogu kù:xarca;

← redki samostalniki s prvotno mešanim naglasom po posplošitvi naglasa predložnih oblik z umaknjem cirkumfleksom na dolžini; zgledi: plà:nna 'planina', srì:reda, Stà:za z naglasom po oblikah tipa y plà:nno, y srì:redo, na Stà:zo;

← prevzeto besedje; zgledi: balò:ta 'kepa, gruda', čeri:esna 'češnja', čistù:lnica, či:espa, čù:ška 'pentlja v laseh', difarè:nca 'razlika', fà:rba 'barva', faži:na 'butara', flù:osa 'odtočni jarek v hlevu', i:ca 'vročina', kandè:la 'sveča', ki:kla 'žensko krilo', kjà:nta 'dvolitrška pletenka', klì:nta 'sorta vinske trte', kuà:rta 'razdalja med palcem do kazalcem na roki', landrò:na 'gasa', li:pera samo v frazemih kot je trupè:no ku li:pera ali ma i'zik ku li:pera, li:tra 'liter; litrska steklenica', macù:ola 'večje kladivo', mani:na 'uhan', maši:na 'stroj', mà:škera, mè:štra star. 'učiteljica med obema vojnama pod Italijo', mlekà:rna, mlekà:renca, mulari:ja 'otroci, mladina', nò:na 'babica', omari:ja 'avemarija', oštari:ja 'gostilna', plenè:ta 'ploščica', pù:ošta, pù:ša 'puška', rà:kla, rè:γula 'red', rò:ba, sè:mpla 'vsaj stolitrška posoda, v kateri se pripravljá hrana za prašiče', sodni:ja, štrù:ca 'ledena sveča', štà:nja 'železna palica, drog', tartarù:oya 'želva', učì:telca, žbò:rna 'veselica', žbrì:nčla 'nosilo za seno', žù:pa 'juha';

← hibridne tvorbe; zgledi: boγatù:ja 'bogastvo', ostrì:ja 'rezilo kose' – flà:ška 'steklenica', tamaži:nka 'sorta jabolk'.

Tip sest'ra sest'ro, že'na že'no

a) Samostalniki z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

sest'ra	sest're	sest'ri	sest'ro	sest'ri	sestró:
sest're	sestrí:	sest'ran	sest're	sest'rax	sestrà:m

b) Samostalniki z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

že'na	že'ne	'žen	že'no	'žen	ženó:
že'ne	žení:	že'nan	že'ne	že'nax	ženà:m/ ženmí:

Samostalniki tipa *sest'ra sest'ro*, *že'na že'no* se podobno kot samostalniki tipa *med'la medlò:*, *ko'pa kopò:* glede na izglasje osnove delijo v dva podtipa. Tisti z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik (podtip *sest'ra sest'ro*) imajo v vseh sklonskih oblikah naglas na končnici. Tisti z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik (podtip *že'na že'no*) imajo kratki naglas na osnovi v sklonskih oblikah daj. in mest. ed. kot posledico naglasnega umika s issln. **i*, pod vplivom podtipa *sest'ra sest'ro* pa tudi naglas na končnici (*že'ni*). Druga razlika med podtipoma je v tem, da ima podtip *že'na že'no* v or. mn. ob kočnici -à:m tudi končnico -mí:. Poleg tega podtipu *že'na že'no* v rod. mn. ni neznana ničta končnica (*žé:n*). Naglašene končnice so lahko dolge ali kratke. Kratke naglašene končnice se pojavljajo v večini sklonskih oblik (im., rod., daj., tož., mest. ed.; im./tož., daj., mest. mn.). Dolge naglašene končnice so akutirane (or. ed.; rod. mn., dvojnično or. mn.) ali cirkumfektirane (dvojnično or. mn.). Ta naglasni tip je neproduktiven, po njem se naglašajo le majhno število samostalnikov.

Izvor:

← issln. **ženà *ženò* (> nad. *že'na že'no*, ≥ knj. sln. *žéna ženò/žéno*), pri čemer je večina samostalnikov tega issln. naglasnega tipa po naliki prešla med samostalnike issln. naglasnega tipa **gorà *gorò*; zgledi: *sest'ra sest'ro*, *te'ta te'to*, *že'na že'no*;

← prevzeto besedje; zgleda: *brošk'va brošk'vo* 'list zelja', *če'ča če'čo* 'dekle, punca'.

Nadiški naglasni vzorec naglasnega tipa *sest'ra sest'ro*, *že'na že'no* diahrono gledano z izjemo sklonske oblike rod. mn. (in dvojninskih oblik, ki oblikovno niso ohranjene) odraža izhodiščni splošnoslovenski naglasni vzorec naglasnega tipa **ženà *ženò*. Podobno kot pri naglasnem tipu *med'la medlò:*, *ko'pa kopò:* se v rod. mn. prvotna oblika nad. **ži:en* ni ohranila. Izvorna končnica rod. mn. *-ø je bila v tem naglasnem tipu nadomeščena z naglašeno končnico -í:, ki je po izvoru

(naglašena) končnica psl. *i*-jevske sklanjatve, in sicer samostalnikov psl. naglasnega tipa b in c (nad. *lučí:* < issln. **lučí* < psl. **lučĭbъ*, nad. *nočí:* < issln. **nočí* < psl. **nočĭbъ* < **nočĭbъ*). V rod. mn. ni neznana niti končnica *-ø (*žé:n*), ki pa je drugotna, nalikovno posplošena iz naglasnega tipa *ylá:va ylavò:*, na kar kažeta tudi kakovost in tonem naglašene samoglasnika. V rod. ed. se v nadiškem narečju pojavlja pričakovani odraz issln. kratke naglašene končnice *-ĕ, ki nadaljuje psl. znotraj naglasnega tipa b naglašeno imensko končnico *-ĕ mehke *a*-jevske sklanjatve. Naglas ostalih sklonskih oblik nadaljuje issln. stanje.¹⁶

Tip *med'la medlò:*, *ko'pa kopò:*

a) Samostalniki z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

med'la	med'le	med'li	medlò:	med'li	medlò:
medlè:	medlí:	med'lan	medlè:	med'lax	medlà:m

b) Samostalniki z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik:

ko'pa	ko'pe	'kop	kopò:	'kop	kopó:
kopè:	kopí:	ko'pan	kopè:	ko'pax	kopà:m/ kopmí:

Samostalniki tipa *med'la medlò:*, *ko'pa kopò:* se podobno kot samostalniki tipa *sest'ra sest'ro*, *že'na že'no* glede na izglasje osnove delijo v dva podtipa. Tisti z osnovo na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik (podtip *med'la medlò:*) imajo so v vseh sklonskih oblikah naglas na končnici. Tisti z osnovo ne na soglasniški sklop (ne)zvočnik + zvočnik (podtip *ko'pa kopò:*) imajo kratki naglas na osnovi v sklonskih oblikah daj. in mest. ed. kot posledico naglasnega umika s issln. **i*, pod vplivom podtipa *med'la medlò:* pa tudi naglas na končnici (*ko'pi*). Druga razlika med podtipoma je v tem, da ima podtip *ko'pa kopò:* v or. mn. poleg kočnice -à:m tudi končnico -mí:. Naglašene končnice so lahko dolge ali kratke. Kratke naglašene končnice se pojavljajo v večini sklonskih oblik (im., rod., daj., mest. ed.; daj., mest. mn.). Dolge naglašene končnice so akutirane (or. ed.; rod. mn., dvojnično or. mn.) ali cirkumfektirane (tož. ed.; im./tož., dvojnično or. mn.).

16 Naglas na osnovi v daj. in mest. ed. v jevškem govoru je odraz prvotnega naglasa na končnici. V krajevnem govoru je prišlo po pričakovani naglasni spremembi do onemitive issln. kratkega naglašenege **i* v (odprtem in zaprtem) zadnjem besednem zlogu pred pavzo (kot tudi issln. nenaglašenege **i* v zadnjem besednem zlogu), če pred njim ni bilo soglasniškega sklopa (ne)zvočnik + zvočnik: Jevšček *'žen* < **že'ni*, *'yor* < **yo'ri* ~ *sest'ri*, *med'li*; prim. npr. še *ot'roc* < **otro'ci* < psl. **otroci*, *u'vas* < **u va'si* < psl. **u vsi* namenilnik *'molt*, *t'rost* < **tro'sit*, **mo'lit* < psl. **modlĭtъ*, **trōsĭtъ* ~ nedoločnik *molit*, *trošit* < psl. **modlĭti*, **trōsĭti*, *Ko'bart* (*Kobarĭ:da*) < **Koba'rit* < issln. **Koborĭdъ* (**Koborĭda*). Na to, da je naglasni umik pozen, kaže tudi kračina umično naglašenege samoglasnika. V daj. in mest. ed. samostalnikov *a*-jevske sklanjatve se pojavljajo tudi oblike tipa *že'ni*, *yo'ri*, ki pa so drugotne, nastale z naslonitvijo na oblike tipa *sest'ri*, *med'li* (občno ime *yo'ra* ima v daj. in mest. ed. dvojnični obliki *'yor/yo'ri*, zemljepisno ime *Stà:ra yo'ra* 'Stara gora pri Čedadu' pa samo *'do na Stà:ri 'yor*, iz česar je mogoče sklepati, da je naglas, "okamenelo" ohranjen v lastnem imenu, prvoten).

Izvor:

← **issln.** *gorà *gorô (> nad. γo'ra γorò:, knj. sln. góra góro/gorô), pri čemer je v ta naglasni tip po naliki prešla tudi večina samostalnikov issln. naglasnega tipa *ženà *ženò; zgledi: bu'xa buxò:, bruz'da bruzdò: 'uzda', das'ka daskò:, dərž'ba dəržbò: 'družba', γo'ra γorò:, iγ'la iγlò:, iz'ba izbò: 'dnevna soba', ko'pa kopò:, ko'sa kosò:, ko'za kozò:, la'ya layò: 'laž', la'za lazò: 'loza, trta', may'la maylò:, med'la medlò: 'metla', moš'na mošnò: 'mošnja, denarnica', γo'sa γosò: 'osa', os'la oslò:, u'ca ucò:, pet'la petlò: 'pentlja', ər'ja ərjò:, ro'sa rosò:, smo'la smolò:, so'va sovò:, sər'na sərñò:, sta'za stazò:, so'za sozò:, ta'ma tamò:, tras'ka traskò:, vas'na vasnò: 'vesna, žensko bajeslovno bitje', uo'da uodò:, uis'ka uiskò: 'vojna', vər'ca vər'cò: 'vrv za vezanje sena', zem'la zemlò:.

Nadiški naglasni vzorec naglasnega tipa med'la medlò:, ko'pa kopò: torej odraža izhodiščni splošno-slovenski naglasni vzorec naglasnega tipa *gorà *gorô, a se od njega razlikuje v naglasu rod. in daj. ed. ter rod. mn. Podobno kot pri naglasnem tipu sest'ra sest'ro, že'na že'no se v rod. mn. prvotna oblika nad. *γú:or ni ohranila. V rod. mn. ni neznana niti končnica *-ø (γó:r), ki pa je drugotna, nalikovno posplošena iz naglasnega tipa γlá:va γlavò:, na kar kažeta tudi kakovost in tonem naglašene samoglasnika. Podobno kot pri naglasnem tipu nad. γlá:va γlavò: je bila tudi pri naglasnem tipu nad. med'la medlò:, ko'pa kopò: v rod. ed. razširjena issln. kratka naglašena končnica *-ě, ki je prvotno značilna samo za naglasni tip nad. sest'ra sest'ro, že'na že'no. V naglasnih tipih nad. med'la medlò:, ko'pa kopò: in nad. γlá:va γlavò: bi bil pričakovani odraz issln. dolge naglašene končnice *-ě (prim. razdelek izvor končnic). Podobno kot pri naglasnem tipu nad. γlá:va γlavò: je tudi pri naglasnem tipu ko'pa kopò:, med'la medlò: v nadiškem narečju podobno kot v večini slovenskih narečij prišlo do posplošitve naglasa iz mest. ed. in daj. ed. (daj. *glauě, *goré ~ mest. *glauě, *goré → daj. *glauě, *goré = mest. *glauě, *goré).¹⁷ V nadiško narečju podobno kot pri naglasnem tipu γlá:va γlavò: tudi pri naglasnem tipu ko'pa kopò: umikanje cirkumfleksa na dolžini ob predslonki praviloma ni ohranjeno (u uodò:, u zemlò:). Naglas ostalih sklonskih oblik nadaljuje issln. stanje.

Tip γlá:va γlavò:

γlá:va	γlá:ve	γlá:f	γlavò:	γlá:f	γlavò:
γlavè:	γlá:u	γlá:van	γlavè:	γlá:vax	γlavà:m/ γlá:vmi

Samostalniki tipa γlá:va γlavò: so naglašeni na osnovi ali na končnici. Na osnovi se pojavlja akut na dolžini (im., rod., daj., mest. ed.; rod., daj., mest. mn.). Naglašene končnice so lahko dolge, in sicer se na njih pojavlja akut na dolžini (or. ed.; rod. mn., dvojnično or. mn.) ali cirkumfleks na dolžini (tož. ed.; im./tož. mn., dvojnično or. mn.). Nekateri samostalniki imajo v rod. mn. tudi končnico -í: (mejí:, zvezdí:).

Izvor:

← **issln.** *gláya *glauô (> nad. γlá:va γlavò:, knj. sln. gláva glávo/gorô), pri čemer je v ta naglasni tip po naliki prešla tudi večina samostalnikov issln. naglasnega tipa *réka *rékø – *rěkò; zgledi: brá:da bradò:, dú:ša dušò:, γlá:va γlavò:, γlí:sta ylistò:, kú:na kunò:, lí:exa lexò:, lú:na lunò:, mé:ja mejò: 'grmovje, hosta, nižji gozd, gozdiček', nó:ya noyò:,¹⁸ pé:ta petò:, ró:ka rokò:, slá:na slanò:, stí:ena stenò:, strí:ela strelò:, trá:va travò:, zí:ma zimò:, zví:ezda zvezdò:, žú:na žunò:.

Nadiški naglasni vzorec naglasnega tipa γlá:va γlavò: odraža izhodiščni splošno-slovenski naglasni vzorec naglasnega tipa *gláya *glauô, a se od njega razlikuje v naglasu rod. in daj. ed. ter daj. in mest. mn. V rod. mn. se ohranja prvotna končnica *-ø (γlá:u), pri nekaterih samostalnikih pa se pojavlja tudi *-í: (mejí:, zvezdí:), ki pa je drugotna, nalikovno posplošena iz naglasnih tipov sest'ra sest'ro, že'na že'no in med'la medlò:, ko'pa kopò:. Podobno kot pri naglasnem tipu nad. med'la medlò:, ko'pa kopò: je bila tudi pri naglasnem tipu nad. γlá:va γlavò: v rod. ed. razširjena issln. kratka naglašena končnica *-ě, ki je prvotno značilna samo za naglasni tip nad. sest'ra sest'ro, že'na že'no. V naglasnih tipih nad. med'la medlò:, ko'pa kopò: in nad. γlá:va γlavò: bi bil pričakovani odraz issln. dolge naglašene končnice *-ě (prim. razdelek izvor končnic). V daj. in mest. mn. je prišlo do posplošitve naglasa na osnovi po naliki na oblike z naglasom na osnovi, k čemur je najverjetneje pripomoglo tudi dejstvo, da je pogostost kratkih

17 Odraz prvotnega psl. starocirkumfleksnega naglasa na osnovi v daj. ed. se ohranja v porabskih govorih prekmurskega narečja: Števanovci/Apátistvanfalva gla'va:í, Gornji Senik/Felsőszölnök gla've:í < issln. *glauě < psl. *gólüě, pri čemer je bil prvotni naglas iz daj. ed. razširjen tudi v mest. ed. (Šekli, 2006).

18 Naglas samostalnika nad. nó:ya noyò: za pričakovano nad. *no'ya noyò: < issln. *nogà *nogô < psl. *nogá *nògø (c) je prenašen po naglasu samostalnika nad. ró:ka rokò: < issln. *rôka *rôkô < psl. *rôkà *rôkø (c). Na to, da je med samostalnikoma prihajalo do medsebojnega vplivanja na naglasni ravni, bi kazal tudi naglas samostalnika nad. ró:ka rokò: v frazemu dí:elat na rù:oke za pričakovano *na rò:ke, ki pa je najverjetneje prenašen pod vplivom naglasa samostalnika nó:ya noyò:, pri katerem bi bila pričakovana oblika *na nù:oye. V knj. sln. npr. pa se obratno pri samostalniku róka róko/rokô pojavlja posplošitev naglasa samostalnika nóga nógo/nogô (Bezljaj, 1995, 193).

Sl. 1: Pogled na Nadižo s Hudičevega mosta v Čedadu (slika hrani Odsek za zgodovino in etnografijo pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu).

Fig. 1: View of the Natisone River from the Devil's Bridge in Cividale del Friuli (the photo is kept at the Department of History and Ethnography of the National and Study Library in Trieste).

naglašeni končnic v tem naglasnem tipu manjša kot v tipih nad. *sest'ra sest'ro*, *že'na že'no* in nad. *med'la medlò*; *ko'pa kopò*.¹⁹ V nadiškem narečju podobno kot pri naglasnem tipu *med'la medlò*; *ko'pa kopò*; *med'la medlò*; tudi pri naglasnem tipu *ylá:va ylavò*: umikanje cirkumfleksa na dolžini ob predslonki praviloma ni ohranjeno (*u stenò*; *na ylavò*).²⁰ Naglas ostalih sklonskih oblik nadaljuje issln. stanje.

SKLEP

Sestav končnic a-jevske sklanjatve je naslednji: ednina: -a, -e, -ø/-i, -o, -ø/-i, -o; množina: -e, -ø/-i, -an, -e, -ax, -mi/-i/-am; dvojina oblikovno ni ohranjena. Končnice v večini sklonskih oblik nadaljujejo končnice praslovanske mehke a-jevske sklanjatve (ednina: psl. *-a, *-e, *-i, *-ø, *-i, *-eǫ; množina: psl. *-e, *-b, *-amz, *-e, *-axz, *-ami), kar je značilno za večino slovenskih narečij in se odraža tudi v slovenskem knjižnem jeziku.

Izjemi predstavljata dvojnični končnici roditelja množine -i in orodnika množine -mi, ki sta prevzeti iz praslovanske i-jevske sklanjatve (psl. *-bǫb, *-bmi).

Naglasni tipi samostalnikov a-jevske sklanjatve in njihovi osnovni izhodiščni splošnoslovenski in praslovanski viri so naslednji: 1. nepremični naglas na akuti-rani osnovi kot odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da iz psl. starega akuta ne pride do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: nad. *žá:ba žá:bo* < issln. *žàba *žàbø < psl. *žàba *žàbø (a); 2. nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi kot odraz psl. naglasnega tipa a v primeru, da iz psl. starega akuta pride do nastanka popsl. novega cirkumfleksa v večini sklonskih oblik: nad. *si:enca si:enco* < issln. *sēnca *sēncø < psl. *sēnca *sēncø (a); 3. končniški naglas s kračino v tož. ed. kot odraz psl. naglasnega tipa b samostalnikov s psl. kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: nad. *že'na že'no* < issln. *ženà *ženø < psl. *ženà *ženø (b); 4. končniški naglas z dolžino v tož.

19 Manj verjetno se zdi, da je neposredni vzrok za naglas na osnovi v daj. in mest. mn. v nadiškem narečju psl. prednaglasna dolžina, saj je bila namreč le-ta popsl. splošno skrajšana. Gre torej za splošno popsl. skrajšavo prednaglasnih dolžin v psl. trizložnicah z naglasom na psl. staroakutiranem ali novoakutiranem dolgem srednjem zlogu tipa psl. *mālīna > popsl. *mālīna, psl. *rǫkǫy > popsl. *rǫkǫy, torej psl. *gǫlyāmz, *gǫlyāx > popsl. *glāyām, *glāyāx. Iz povedanega sledi, da v sklonskih oblikah daj. in mest. mn. regularno ne more priti do spl. sln. naglasnega umika na prednaglasno dolžino. Možno pa je seveda, da sta bili skrajšani obliki popsl. *glāyām, *glāyāx nalikovno odpravljeni ob naslonitvi na dvo žne oblike kot popsl. *glāyā, *glāyē.

20 En doslej dokumentirani primer tovrstnega naglasnega umik se ohranja pri samostalniku *ró:ka rokò*: v stalni besedni zvezi *dí:elat na rù:oke*, ki pa izkazuje diahrono gledano nepričakovano kakovost nagla šenega samoglasnika, najverjetneje pod vplivom samostalnika *nó:ra noyò*:

ed. kot odraz psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: nad. $\gamma o'ra \gamma or\grave{o}$: < issln. * $gor\grave{a}$ * $gor\hat{q}$ < psl. * $gor\grave{a}$ * $g\ddot{or}q$ (c); 5. mešani naglas kot odraz psl. naglasnega tipa c samostalnikov s psl. dolgim samoglasnikom v edinem zlogu osnove: nad. $\gamma l\acute{a}:va \gamma lav\grave{o}$: < issln. * $gl\acute{a}ya$ * $glau\hat{q}$ < psl. * $gol\grave{y}\grave{a}$ * $g\ddot{o}ly\grave{q}$ (c).

Za zgodovinsko naglasoslovje slovenskega jezika in (zgodovinsko)primerjalno naglasoslovje slovanskih jezi-

kov je pomembno ohranjanje slovanskega naglasnega arhaizma v nadiškem narečju, in sicer razlikovanja med odrazom praslovanskega naglasnega tipa b in praslovanskega naglasnega tipa c pri samostalnikih s praslovanskim kratkim samoglasnikom v edinem zlogu osnove. Za osrednja slovenska narečja in slovenski knjižni jezik kot tudi za druge slovanske jezike je pri samostalnikih a-jevske sklanjatve namreč opaziti težnjo po sovpadu odrazov praslovanskih naglasnih tipov b in c.²¹

DECLENSION AND ACCENTUATION OF A-STEM NOUNS IN THE LOCAL DIALECT OF JEVŠČEK NEAR LIVEK OF THE NADIŠKO DIALECT OF SLOVENIAN

Matej ŠEKLI

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Slavistics, SI-1000 Ljubljana, A škerčeva 2
e-mail: matej.sekli@guest.arnes.si

SUMMARY

In the article the declension and the accentuation of a-stem nouns in the local dialect of Jevšček near Livek (Municipality of Kobarid, Slovenia) of the Nadiško (Nadiža/Natisone) (Nad.) dialect of Slovenian are discussed, from the diachronic and the synchronic points of view. The descriptive-linguistic perspective presents the inventory of endings and their distribution as well as the accent classes and their paradigms. The historical-linguistic point of view determines the origin of endings and accent classes and also ascribes to the described morphological and accentual systems its position in the context of Slovenian and other Slavic languages.

*The inventory of endings of a-declension is as follows: singular: -a, -e, -ø/-i, -o, -ø/-i, -o; plural: -e, -ø/-i, -an, -e, -ax, -mi/-i/-am; the dual is not morphologically preserved. These endings continue the endings of Proto-Slavic (PSl.) "soft" a-declension in the majority of cases (singular: PSl. *-a, *-e, *-i, *-o, *-i, *-eiq; plural: PSl. *-e, *-b, *-amb, *-e, *-axb, *-ami), which is characteristic of the majority of Slovenian dialects and Standard Slovenian. The exceptions are the variant endings of genitive plural -i and instrumental plural -mi, which originate from the Proto-Slavic i-declension (PSl. *-bĭb, *-bĭmi).*

*The accent classes of a-declension nouns and their basic Original Common-Slovenian (OCSln.) and Proto-Slavic sources are as follows: 1. fixed stress on an acute stem as reflex of PSl. accent class a in the case, when, in the majority of the case forms, no Post-Proto-Slavic neo-circumflex arises from PSl. old acute: Nad. žá:ba žá:bo < OCSln. *žāba *žābq < PSl. *žāba *žābq (a); 2. fixed stress on a circumflex stem as reflex of PSl. accent class a in the case, when, in the majority of the case forms, Post-Proto-Slavic neo-circumflex arises from PSl. old acute: Nad. šì:enca šì:enco < OCSln. *šēnca *šēncq < PSl. *šēnca *šēncq (a); 3. final stress with a short accented vowel in the accusative singular as reflex of PSl. accent class b of nouns with a PSl. short vowel in the sole stem syllable: Nad. že'na že'no < OCSln. *ženā *ženq < PSl. *ženā *ženq (b); 4. final stress with a long accented vowel in the accusative singular as reflex of PSl. accent class c of nouns with a PSl. short vowel in the sole stem syllable: Nad. γo'ra γorò: < OCSln. *gorā *gorq < PSl. *gorā *gōrḡq (c); 5. mobile stress as reflex of PSl. accent class c of nouns with a PSl. long vowel in the sole stem syllable: Nad. γlā:va γlavò: < OCSln. *glāya *glauq < PSl. *gol\grave{y}\grave{a} *g\ddot{o}ly\grave{q} (c).*

For the historical accentology of Slovenian language and for the (historical) comparative accentology of the Slavic languages the preservation of a Slavic accentual archaism in the Nadiško dialect – i. e. the distinction between the reflexes of Proto-Slavic accent paradigm b and Proto-Slavic accent paradigm c within nouns with a Proto-Slavic short vowel in the sole stem syllable – is relevant. In the central Slovenian dialects and in Standard Slovenian as well as in the other Slavic languages, on the other hand, a tendency towards coalescence of the Proto-Slavic accent classes b and c within nouns of a-declension can be observed.

Key words: historical linguistics, dialectology, (morpho)accentology, declension of a-stem nouns, Slovenian, Nadiško (Nadiža/Natisone) dialect, Jevšček near Livek

21 Problematika ohranjanja omenjenega slovanskega naglasnega arhaizma v nadiškem in nekaterih drugih obrobni narečjih slovenščine (kot npr. obsoško, tersko, rezijansko) je natančneje prikazana v Šekli, 2007.

KRAJŠAVE

čak. = čakavski, čakavščina; daj. = dajalnik; dv. = dvojina; ed. = ednina; im. = imenovalnik; issln. = izhodiščni splošnoslovenski; knj. sln. = knjižnoslovenski, knjižna slovenščina; lit. = litovski, litovščina; mest. = mestnik; mn. = množina; nad. = nadiški, nadiščina; nar. sln. = narečnoslovenski, narečna slovenščina; nštok. = novoštokavski; or. = orodnik; popsl. = popraslovanski; pbsl. = prabalto-slovanski; pie. = praindo-evropski; psl. = praslovanski, praslovanščina; rod. = rodilnik; sln. = slovenski, slovenščina; spl. sln. = splošnoslovenski; stštok. = staroštokavski; štok. = štokavski, štokavščina; tož. = tožilnik.

VIRI IN LITERATURA

- SSKJ** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, 1970–1991. [elektronska različica]
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*. Ljubljana, Založba ZRC, 2001. [elektronska različica]
- Bezljaj, F. (1976)**: Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga. A–J. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Založba Mladinska knjiga.
- Bezljaj, F. (1982)**: Etimološki slovar slovenskega jezika. Druga knjiga. K–O. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Založba Mladinska knjiga.
- Bezljaj, F. (1995)**: Etimološki slovar slovenskega jezika. Tretja knjiga. P–S. Dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Založba Mladinska knjiga.
- Bezljaj, F. (2005)**: Etimološki slovar slovenskega jezika. Četrta knjiga. Š–Ž. Avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan. Uredila Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Založba ZRC.
- Дыбо, В. А. (1981)**: Славянская акцентология. Москва, Наука.
- Дыбо, В. А. (2000)**: Морфологизованные парадигматические акцентные системы. Москва.
- Hraste, M., Šimunović, P. (1979)**: Čakavisches-Deutsches Lexikon. Köln, Wien, Böhlau.
- Ivšič, S. (1911)**: Prilog za slavenski akcenat. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 187. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 3–207.
- Jurančič, J. (1896)**: Srbskohrvatsko-slovenski slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Logar, T. (1969)**: Praslovanska a-sklanjatev v slovenskih narečjih. Jezik in slovstvo 14. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 104–109. Ponatis v Logar, 1996, 319–323.
- Logar, T. (1996)**: Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Uredila Karmen Kenda-Jež. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Ramovš, F. (1950)**: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. Slavistična revija 3. Ljubljana, Slavistično društvo Slovenije, 16–23.
- Ramovš, F. (1952)**: Morfologija slovenskega jezika. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Ramovš, F. (1997)**: Zbrano delo II. Uredil Jože Toporišič. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Snoj, M. (2003, 1997)**: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Modrijan.
- Stang, Ch. S. (1957)**: Slavonic Accentuation. Oslo, Norske Videnskaps-Akademi i Oslo.
- Steenwijk, H. (1999)**: Grammatica pratica resiana: Il sostantivo. Padova, CLEUP.
- Šekli, M. (2005)**: Oblikoslovne in naglasne značilnosti samostalnikov a-jevske sklanjatve v livškem govoru nadiškega narečja. Glasnik ZRS Koper 3. Mednarodni znanstveni sestanek Slovenski dialekti v stiku 2. Koper, 6.–8. maja 2005 / Convegno scientifico Dialetti sloveni in contatto 2. Capodistria, 6–8 maggio 2005. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno raziskovalno središče Koper, 37.
- Šekli, M. (2006)**: Naglas sklonskih oblik im. mn. *stábla, daj. ed. glavě, or. ed. *za rekŏ v (narečni) slovenščini. Jezikoslovni zapiski 12/2. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 11–22.
- Šekli, M. (2007)**: Končniški in mešani naglasni tip samostalnikov a-jevske sklanjatve v nadiškem narečju slovenščine. Slavistična revija 55/1–2. Ljubljana, 133–145.
- Škofic, J. (1996)**: Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko.
- Škorjanc, Z. (1976)**: Govor vasi Livek. Diplomsko naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko.
- Škrabec, P. S. (1895, 1896)**: Valjavčev "Prinos k naglasu u (novo)slovenskem jeziku" in prihodnja slovenska slovnica. Cvetje z vertov sv. Frančiška 14/7–10, 12; 15/1. Gorica. Ponatis v Škrabec, Jezikoslovna dela 2: 224–226, 228–230, 232–234, 236–238, 244–246, 248–250. [Citirano po Škrabec, Jezikoslovna dela 2.]
- Škrabec, P. S. (1994, 1994, 1995, 1998)**: Jezikoslovna dela 1–4. Ponatis platnic časopisa Cvetje z vertov sv. Frančiška 1880–1915. Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica, Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Toporišič, J. (2000, 1976)**: Slovenska slovnica. Maribor, Založba Obzorja.
- Toporišič, J. (1992)**: Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Valjavec, M. (1878): Naglas u ženskih rieči na a. Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 43, 44. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Valjavec, M. (1897): Glavne točke v naglasu književne slovenštine. Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 132. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 116–213.